

Dokumentation och reflexion från en kunskapsinsamling i Flandern

av Olle Halldin
/Bibliotekarien
2013-09-30

Foto: Tommy Håkansson

Jag deltog i en bildningsresa till det belgiska Flandern med lärare och studenter i början av september 2013. Kursens namn är ”Från Troja till Verdun – Körvärk”. De lärare och kursansvariga som följde med var Aleksandra Czarnecki Plaude, Thomas Mirstam och Harald Stjerne. Kursens innehåll och metod har jag i korthet uppfattat som - berättelsen och teorierna utifrån de historiska skeendena - tekniken med platsernas inneboende scenografi - metoden att erhålla ny kroppslig kunskap. Allt detta i ett samskapande av ett performativt körverk. Hjälp att tydliggöra allt detta och inspirerande bollplank hade jag av Therese Dahlberg som hjälper Aleksandra i hennes förevarande KU-projekt. Studenter och medresenärer var Alexander Skantze, Erika Nykvist, Freja Andersson, Kalle Möller, Niklas Fischer, Thomas Nygaard, Tommy Håkansson, Ditte Hammar och Åsa Sarachu.

Målet för resan var bl.a. att besöka första världskrigets krigsskådeplatser. Troja kommer att besökas vid ett senare tillfälle men berättelsen från Illiaden och Odyséen fanns hela tiden med oss på våra vandringar och resor till de olika fronterna. Homeros användes som konstnärlig och litterär garanti för att om inte annat inte gå miste om berättelsen med stort B. Och det är just berättelsen som hela tiden står i fokus. Men krig är en manlig företeelse och det är lätt att tappa fokus för ödena drabbar inte bara män. Soldater är söner, bröder och partners av olika slag och det finns ett liv även bortom fronten, hemmavid och som har sin egen berättelse. Men här på krigsskådeplatserna är det männen och deras öden som är berättelsen.

I den grekiska mytologin hamnar krigshjältarna i Hades och i underjorden fortsätter "livet" på något sätt men vi vet inte riktigt hur. När vi besökte klosterkyrkan i Brügge slogs jag av att även där fanns en underjord. Under kyrkans golv finns som i många andra kyrkor en annan värld, underjordiska rum med döda kroppar och jag har svårt att föreställa mig denna tillslutna värld och förstå den dödes behov av egna rum. Men de finns där utan ingång eller annat som förenar denna värld med vår. Till Hades finns ingången "någonstans" och man kommer dit genom att passera floden Styx.

I klosterkyrkan ser jag då plötsligt ingången till dödsriket. På en sten i marmorgolvet står "Inganck" och jag står som förstummad – vad kan det betyda om inte annat än passagen till det underjordiska. Väl ute i friska luften sansade jag mig lite men en reseberättelse började ta form där döden och källkritik samsas om utrymmet. Berättelsen som sådan och bibliotekariens förhållande till trovärdig information är det som denna rapport därmed handlar om.

Dödens fält

Astrid Lindgren använde på sin ålders höst en teknik att undgå sina kval inför livets slut. Genom att säga ordet hon inte ville tänka på och dessutom upprepa det, avdramatiserade hon dess betydelse. Ordet fick för henne därmed en annan mer hanterlig innebörd. Och detsamma känner jag att jag behövt göra för att distansera mig från den berättelse som följer. Därför upprepar jag här precis som hon: - Döden, Döden, Döden... – Så ja... - då var det gjort, och med ens blev det lite enklare att skriva (och kanske även för er att läsa) om en resa i dödens spår eller en resa i Flandern till Brügge, Ypern och slagfälten bland skyttegravar, krigsmonument och tragiska människöden. Och jag börjar med det som blivit symbolen för Flandern nämligen vallmon.

Den är symbol på flera sätt. Dels genom sin blodröda färg och dels genom de oräkneliga frön som en vallmo innehåller där dessa likt stupade soldater i det första världskriget blivit utströdda över fälten. För efter att de flandriska fälten under flera år utsatts för marscherande

soldater, bandvagnar, artillerield, exploderade minor och bränder och ännu mera granater, var fälten nerslitna och skövlade. Såren i landskapet finns fortfarande kvar i form av bombkratrar, bunkrar, sönderrostad militärutrustning och granathylsor. Under marken ligger soldater och likdelar kvar drunknade i leran och som aldrig återfunnits. Men upp ur detta underjordiska helvete växte efter krigsslutet 1918 den lilla vallmon upp och lyste klar och röd i det brunbrända askgrå landskapet.

Det måste sett ut som om blodet sipprat upp ur marken och symboliken är fasansfull och samtidigt gripande. Fortfarande ser man vallmon på plats och den fungerar idag som en hoppets symbol, och kanske - tänker jag - för att den trots allt överlevde kriget och fortfarande växer på de platser där jordmånen gödslats av människokroppar. Men även om vallmon på så sätt blir hoppets symbol är det döden den påminner om på dessa fält.

Vi har alltså kommit för att på plats studera döden och vårt förhållande till den bland skyttegravar, slagfält, och militära massgravar. De tyska begravningsplatserna är formgivna på sitt sätt, och de brittiska och franska på ett annat. Men det som är gemensamt är att även i

Tysk begravningsplats

Brittisk begravningsplats

döden inordnas soldaterna i rätta rader där gravstenarna står i givakt med alla individuella särdrag bortskalade för att liksom uniformer skapa en gemensam och kollektiv enhet – som en gigantisk dödens kör. Gravarna framträder inte som individer eftersom soldaterna även i döden ska vara en del av en armé där det enskilda tycks ointressant.

Sammantaget ger alla dessa rätlinjiga gravstenar en enorm masseffekt, men ändå kan jag inte låta bli att tänka att mot bakgrund av historiens alla tidigare militära massgravar träder den enskilde soldaten fram betydligt mer här, med visserligen uniforma men ändå egna gravstenar, och med namnen inristade i monumentala triumfliknande minnesmärken. Detta

speglar ett nationellt dåligt samvete och en ursäkt för att Nationen tagit den enskilde soldatens liv i anspråk för sina syften. Det är en expropriering av människoliv, och monumenten talar sitt egna språk. De fyller oss med vördnad men blir för mig samtidigt en manifestation över en meningslös krigsinsats. I Framtiden finns de storstilade monomenten som påminnelse om dessa historiska händelser. Framtid blir dåtid i en och samma manifestation.

Thiepval monumentet över 72.000 aldrig återfunna soldater vid Somme

Kanadensiskt minnesmärke i Vimy

Rätlinjiga gravar i La Targette

När man kommer riktigt nära gravarna framträder inte bara namnen utan även militär grad och födelseår. På en står om en 15 årig menig död i strid 1915, rekryterad till en skyttegrav i lervälling och säkert med vetskap om att de bröder och kamrater som tidigare ryckt in aldrig kommit tillbaka. De som sprängts sönder, drunknat i leran eller av andra orsaker inte återfunnits finns nämnda på monumenten pryddligt i alfabetisk ordning och i gemensamt typsnitt och utgör ett register över saknade och döda.

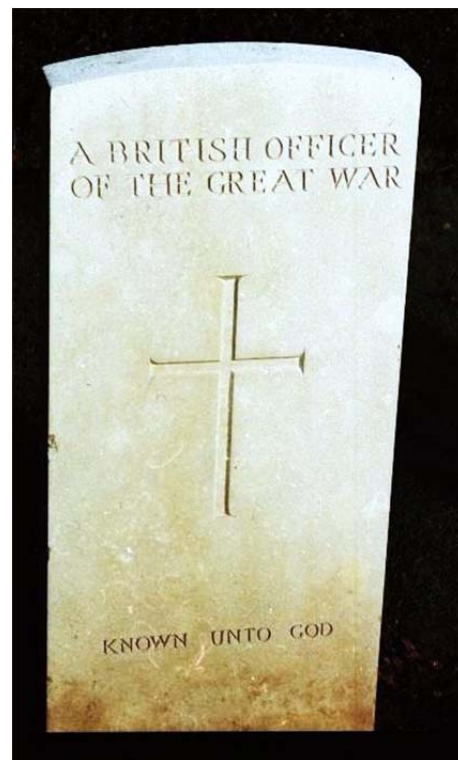
Soldater som hittats men inte kunnat identifieras vilar i gravar märkta ”okänd” där man kan föreställa sig svårigheten att pussla ihop kroppsdelar till ett representativt lik.

Okänd

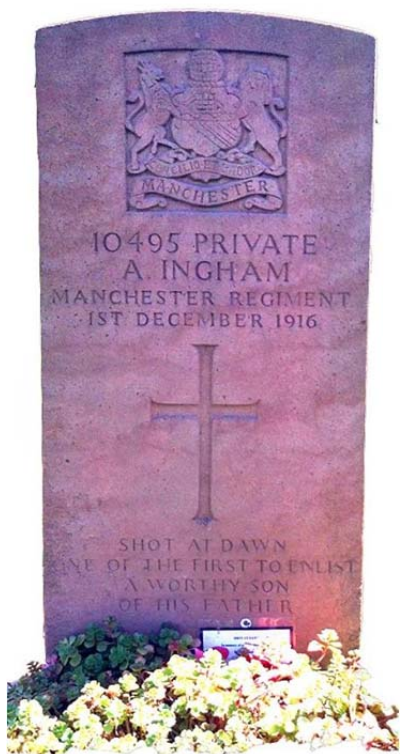

Register i sten över döda tyska soldater

Okänd, "Known unto God"

Det är döden som känsla man förnimmar på denna plats och det går inte att läsa eller se bilder om detta för att förstå vidden av det obegripliga, det meningslösa och det på alla sätt oförlåtliga. Vilka tog sig rätten att beröva dessa unga män deras framtid, deras föräldrar sina söner och deras kära sina män och varför var protesterna så få? Hur kunde en uselt genomförd krigsstrategi inte leda till massdeserteringar? Därför är det en meningslös död för en meningslös sak där soldaten inte ens förstått syftet med att behöva dö men ändå tagit på sig rollen att göra det. Om merparten av soldaterna vetat hur meningslös deras död skulle vara borde ett uppror kunnat ske. Varför blev det inte så kan man undra. Kanske fanns det starka

Avrättad av de egna 1916
"Shot at dawn. One of the first to enlist.
A worthy son of his father"

sociala civila strukturer där man inte satte sig upp mot en överordnad och som överförts till livet i skyttegravarna. Men även om man det varit så, och man inte förstått sammanhangen, måste känslan av meningslöshet ändå varit stor särskilt i de särskilda fall då soldater inte visste varför de blev ställda inför krigsrätt efter att i krigssituationens virrvarr och tumult av misstag råkat anfalla åt fel håll. För det skedde och annat med som ledde till krigsrätt och avrättning. Men massdeserteringar förekom inte. För man visste överhuvudtaget väldigt lite, och säkert var för mycket kunskap hos den menige soldaten ett möjligt hot om uppror. Det som slår mig, och som blir så extra tragiskt, är insikten om att det är värre att dö meningslöst än om det finns orsaker till varför det sker. I något hänseende är det alltså bättre om döden har betydelse. Här har den inte det. Man dör i onödan.

Så långt om det meningslösa dödandet. Men vad gör då en bibliotekarie ute på dödens fält? Finns där något för denne att finna bland rader av gravstenar, monument och igenväxta bombkratrar? Jo – där finns just berättelserna vilka är så intimt förknippad med de fysiska platserna att närvaron där ger en helt annan förståelse och djupare psykologisk insikt av det förfärliga som hänt. Platserna tillför en visuell rumslig kunskap som ger berättelsen den ram en återgivning oavsett media inte kan ge. Idag fyller ljudet av kvittrande fåglar platsen, och ekollon faller från de nu hundraåriga träden likt fredliga granater och landar trummande med små försynta knallar på de liggande tyska gravstenarna. Tanken förs till den granateld och de shell chocks som dundrade på samma plats för snart hundra år sedan och den kontrasten om något förstärker upplevelsen av begravningsplatsen.

Kunskap genom konstnärlig metod

För att som bibliotekarie på ett konstnärligt lärosäte motsvara förväntningarna måste man dels kunna svara på frågor om fakta men även vara villig att diskutera andra sätt att skaffa sig

kunskap på och som i bibliotekssamanhanget är mer otraditionellt. Som konstnär, i det här fallet inom skådespeleri, scenkonst eller film och mediaområdet, skaffar man sig kunskaper med alla sina sinnen men också genom intuition. Att inta rummet eller platsen eller vad det kan vara görs med sinnena på helspänn. Nu är ju inte detta enbart något som konstnärer ägnar sig åt för ofta gör vi detta utan att tänka så mycket på det. När man väljer sin lägenhet eller vilken restaurang man vill äta på läser vi platsen inte bara med ögonen utan även genom att gå runt i rummet och känna in. Den kunskap som vi på så sätt inhämtar lägger sig som allt annat vi upplever som erfarenheter att plocka fram när det passar. Konstnären utvecklar detta och lagrar det i sin egen bank för användning vid olika former av gestaltning. Det är en praktisk kunskap erhållen genom konstnärlig metod och som lagras för att sedan redovisas via konstnärliga uttryck, och därmed blir kunskapen tillgänglig genom verket.

Installation av granater

För att ytterligare försöka förmedla mina tankar kring detta menar jag att om man studerar första världskriget på distans med hjälp av litteratur och andra medier som finns till hands ger det bara en sorts kunskap. Att göra det på plats lägger till ett rumsligt, kroppsligt perspektiv som levandegör kriget på ett sätt som jag inte visste att jag behövde för att förstå. Eller... jag visste det nog, men hade ännu inte accepterat det. Och någonstans kan jag tycka att alla borde närma sig denna förståelse i respekt för det som hänt och för de meningslösa offer som vi är skyldiga att i efterhand värna minnet av. Själv fick jag aldrig den insikten i skolan eller genom andra studier senare, men jag har fått den nu. Och det gör det än mer intressant att delta på den här bildningsresan för den handlar, som jag ser det, om informationsinhämtning och vilka alternativa tekniker som finns för detta.

Så bortsett från bibliotekariens egen ökade förståelse för de historiska skeendena och den viktiga sociala samvaron att lära känna personal och studenter bättre, är resan ett tillfälle att studera hur den pedagogiska processen ser ut när studenter på plats och med hjälp av handledning, samlar in denna ovan nämnda svårgripbara kunskap bland annat genom s.k. ”kroppslig läsning”. Detta är ett forskningsarbete och en ny kroppslig teknik som Aleksandra Czarnecki Plaude håller på att utveckla och som hon tillsammans med Kören, i det här fallet studenterna, skapat för det som kommer att kallas ”Körvärk”.

Utan att själv delta i denna process är jag emellertid enbart observatör och blir ofrånkomligen en del av platsen och för vissa kanske även ett störningsmoment. Men utan att delta som observatör och försöka förstå denna och andra pedagogiska metoder kommer jag aldrig att komma åt essensen i det konstnärliga och inte kunna tala samma språk som de som utbildas på vår högskola, och därmed inte heller kunna utgöra ett stöd för utbildning och forskning. En

dialog kring litteratur eller andra media riskerar därmed att utan djupare förståelse bara bli oreflekterade svar på vilka biblioteksresurser som finns utan insikt om vilken ytterligare information som kan finnas och som kan ha betydelse. Kunskapen om sammanhangen gör det alltså möjligt att reflektera kritiskt och att se när den efterfrågade boken ingår i ett större perspektiv, där detta kanske inte specifikt är just det eftersökta, men där det finns möjlighet att via bred kunskap befrukta det ursprungliga valet av litteratur. Ny litteratur kräver dessutom kunskap om urval och utan insikter om vad lärare, elever och kurser kräver kan man inte bemöta deras efterfrågan på ett bra sätt. Så utan denna förståelse blir bibliotekariens arbete sämre som jag ser det, och biblioteket riskerar att bara bli ett lager.

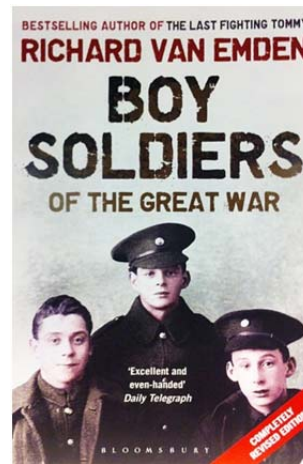
Således ser jag min informationsinhämtning i Flandern som ett bidrag till ökade förståelse. Men det är också viktigt att komma ihåg att denna rapport är min subjektiva upplevelse utifrån rollen som observatör och en berättelse ur bibliotekariens perspektiv och av någon som i egentlig mening inte går kursen. Men i vilket fall – i det följande ska jag försöka beskriva den pedagogiska processen och kunskapsupbyggnaden som den ter sig för mig:

Kroppslig läsning

Mot bakgrund av berättelsen om de historiska skeendena och de scenografiska förutsättningarna vid slagfälten i Flandern, vilka grundligt och med stor kunskap och inlevelse levererats av Harald Stjerne och Thomas Mirstam, tar studenterna in platsen. Man gör det under ledning av Aleksandra Czarnecki Plaude i ensembleform som en kör utan manus där alla på något sätt förhåller sig till varandra samtidigt som de agerar solo. Man sprider sig över platsen och hittar de former för läsning som med hjälp av kroppens rörelser och sinnena samlar in information av fysisk rumslig, psykiskt sinnlig art där upplevelsen för ensemblen blir till erfarenhet som blir till kunskap lagrad i kroppslig kompetens, vilken studenterna kommer att kunna plocka fram för gestaltning och konstnärligt uttryck. Det är både kollektiv och enskild kunskap kören och körmedlemmen på detta sätt skaffar sig. Körens uppgift i en scenisk gestaltning kan sedan vara att utifrån sina erhållna kunskaper närvara, lyssna och göra påståenden. Jag märker på studenterna hur de går in i sina roller och alla utforskar platserna på olika sätt. Efteråt har de mycket att delge och är märkbart tagna av sina nyvunna erfarenheter.

Jag frågar mig emellertid nu - vad gör olika sinnen för den kroppsliga läsningen? Hur samverkar det taktila och fysiskt förnimbara med visuella och audiella iakttagelser? Hur befruktas läsningen av de tidigare erfarenheter vi har? Hur påverkar igenkänning och frånvaron av igenkänning läsningen? Hur dokumenterar man en läsning? Sker det på andra sätt än som lagrade erfarenheter? Hur kan denna kunskap formuleras för att återanvändas och utnyttjas för påståenden teoretiskt formulerade för pedagogisk förståelse hos en mottagare? Som bibliotekarie blir jag med andra ord nyfiken på kunskapens väsen vilken man på detta sätt samlar in, och hur den kan omvandlas till något som kan formuleras teoretiskt på ett sätt som blir gripbart och pedagogiskt överförbart i undervisning. Jag tänker att detta att ”känna på historien” och lagra insikter inom oss gör oss delaktiga som ett mänskligt dokument, men detta dokument är inte tillgängligt för andra förrän det tar form i ett påstående av något slag.

Själva inhämtandet av kunskap på det här sättet är egentligen inget konstigt, men från mitt perspektiv är det lite ovant. Att skaffa sig kunskap och därmed förståelse för de sammanhang vi lever i kräver utforskande och undersökande metoder som inte bara är traditionella studier av litteratur eller andra media. Och där dessa har det gemensamt att de utgör dokumentation av vad som hittills framkommit genom forskning.

Kunskapsuppbyggnad handlar även om att gå direkt till källorna och studera de tidningar och andra urkunder som rapporterade de ursprungliga och i sitt sammanhang aktuella händelserna. Det handlar alltså om att skilja på dokument som är direkta och nära den händelse man önskar att forska i - där dokumenten uppkommit som ett resultat av händelsen - och det som i efterhand är den historieskrivning som finns. Forskaren måste förhålla sig till båda dessa sorter, men som jag här försöker framhålla, även till annan inhämtning av information som är lika viktig men utifrån biblioteksperspektivet mindre använd. Denna information har jag här beskrivit och hämtas sålunda utifrån helt andra premisser. Som i exemplet kroppslig läsning är informationsinhämtning upplevelsebaserad och konstnärligt utforskande, men där kunskaperna måste landa på ett sätt som låter sig lagras och bli återsökningsbar tillgängliga för andra, och detta sker som jag förstått det genom konstnärlig gestaltning. Men bibliotekens kritiska reflektion har ännu inte riktigt uppmärksammat denna typ av informationssökning som kommer ut av den konstnärliga forskningen trots att man säger sig samla och ordna, bevara och tillgängliggöra information. Så det krävs mer kunskaper hos biblioteken för att få syn på vad som läggs i ordet informationsinhämtning, och där finns en del att göra.

Slutligen

Mitt bidrag här är att problematisera hur man kan arbeta som bibliotekarie på ett konstnärligt lärosäte för, som jag ser det, behöver en del nytänkande genomföras. Hur man bygger en samling när forskningen och utbildningen sker inom det konstnärliga området blir därmed en avgörande fråga (och kanske en egen artikel). Vad ska med andra ord stå på hyllorna när det primärt inte handlar om historisk vetenskaplig forskning utan om ett utforskande av konstens väsen. Vad kan användas för inspiration i denna process är den fråga jag försöker få svar på. Ett sätt är att studera den konstnärliga processen på plats och därför har bildningsresan till Flandern gett en hel del insikter som jag menar bör sätta spår i biblioteket vid Stockholms dramatiska högskola.

